

ni *verdader* per a jutjar alguna cosa», «doctrina és catòlica, certa e *verdadera* ---»; «Ell ab ells: a mostrar que era *verdader* cors; e dexava's tocar e palmar, a mostrar que havie *verdader* cors» (*Serm.* I, 59.26, 77.20; *Quar.*, 327.157); i és forma constant en el gran predicador, tant en els *Serm.* de NCL com en la *Quar.* (de nou 203.93 i passim). En JRoig: «Maria --- / parí lo bé / qu' a tots sosté / --- / e l'adorà làtreament: / fon certament / la *verdadera*, / de Déu primera / adoradora», i constant al *Spill* (vv. 11481, 12129 ---).

O bé en JoMartorell: «Sabeu ab què'm matau? ab la strema bella que la Altesa Vostra --- E vós, en aquell cas direu: En mal punt, com yo no amí aquell *verdader* Tirant, lo qual ab tanta de amor me amava», «los somnis que en la matinada se fan, molts ne ixen *verdaders*» (Ag. II, 281.11f.; III, 160; etc.); «*verdaderament* e no ficta: serio id est proprie in sermone», «home *verdader*: homo verus, h. veridicus», JnEsteve (*LiEleg.*, t-3-2, h-7); *verdadera* en *Batalla a ultransa* (NCL. LVII, 158.71). I Ausiàs March: «No-s pot saber --- / lo gran delit --- / d'aquell qui és amador *verdader* / e ama si vehent-s' en tal volença ---» (xxxix, 5i).

En cat. central, p. ex. en les traduccions de Boccaccio: «lo *verdader* nom del qual ---», on certament no pot influir el model italià, que aquí porta «il *vero* nome»,⁸ com en molts altres passatges: «les dones --- deurien-se gloriejar com són amades *verdaderament* de algú», *Decam.* v, § 1, 288.31; III, § 7, 195.17; «los *verdaders* instruments, ab los quals se taylen las verinosas plantes e --- troncs qui --- te són portats davant», *Corbatxo* (BDLC xvii, 103). El mateix BMetge, que més tard adopta *vertader* (*Fort. e P.*, NCL., 85; *Somni* II, 71.12; IV, 152.9), en la seva producció més espontània, verda i juvenil *La Velletona*, és *verdader* el que usa: «la persona, pus una vegada és provada en veritat, d'aquí avant és reputada per *verdadera*» (Riq., 112.6). Vegeu-ne encara més testimonis antics en el *DAG*.

Però és que ni tan sols a Mallorca no va dominar sempre la forma en *-t-*, almenys en els millors temps de la llengua, car és *verdader* el que trobem en la *Faula de Gui.* de Torroella (c. 1400, v. 631), i Ramon Vivot, el 1487, hi invocava la Verge amb els mots «oh del Gran Rey, doncs, mare *verdadera*» (JBover, *Bi. Escr. Bal.* II, 560.27).

No em cal dir que hem de fugir d'actituds unilaterals: ni dissimulo que també fou català antic *vertader* ni n'escatimaré les proves. «Pes que sia leal e *vertader*» preàmbul de la tarifa dels corredors de Bna., a. 1271 (fº 232v1.19); «als plas comensara<y> plan'»⁵⁰ obra *vertadeyrax*, G. de Cervera (estr. 1, facs. del *Canç.* d'Urgell, en Llabrés, *Est. H. C. Urg.*, p. vi). Convé, en efecte, adduir els mss. mateixos, o transcripcions de filòlegs objectius, car així com molts han fet violència als textos a favor de la *-t-*, també s'ha donat el cas contrari: allà on Moliné imprimí *verdader* en les *Lleg. Rim. Sev.* (v. 1241) jo veig *vertader* en el manuscrit.

Lull, sobretot *vertader*: «Les condicions de l'amant són que sia *vertader*, liberal, piadós», *Amic e A.* (NCL.

xiv, 32.8); «no he certa sciència de la mia vida --- si jo us prometia que vengués a vós, e era mort, poriets opinar que jo no us fos estat *vertader*» (*Blanq.* I, 81.23; ib. I, 209.6), corrent en la *Do. Pu.* (ed. Gili, p. 64 etc.). No és estrany als mss. d'Eiximenis: sovint en el *L. de les Dones* (p. ex., cap. 166, fº 188r2, ms. A, i també en I); «los vesses e folls e no *vertaders* proverbis e eximplis que damunt dixem, los quals jamés no exiren de testa sàvia» (*Do. Comp.*, NCL., 115). «Déu meu, qui est vida mia *verdadera*», «*vertaderament*» BOLiver (*Excitatori*, 28.130). En textos no literaris: *verdadera* relació, a. 1393 (cancelleria reial, reg. 1960, fº 107rº); «en lo *vertader* article de la mort» butlla cat. de 1483 impresa a Toledo (BABL v, 482); «*vertaderament*», a. 1322 (Finke, *Acta Ar.* III, 409).

En tot cas, la tradició lexicogràfica mostra constant predomini de la forma en *-d-*. OPou, que dóna sempre conjuntament, quan difereixen, la forma predominant en el Princ. i en el P. Val. (era gironí, però amb carra a Val.), no dóna altra forma: «veritat: veritas; *verdader*: verax», «de la *verdadera* medida del peu grec y romà --- són lo quart del *verdader* peu de Roma ---» (*ThPu.*, a. 1575, 305.78); «*verdadera* cosa: verus, verax; *verd.* en lo que diu: veridicus; *verd.* en lo que's diu ---», Busa-N. 1507. En el *DTO.* segons les meves notes hi ha *verdader* ja en l'ed. de 1647, però les de 1670 i 1757 prefereixen *vertader* (s. v.; també s. v. *vermelló*). Però Lacav. (a desgrat del seu afrancesament polític) dóna un llarg article *verdader* amb molts exemples (i de nou dins diversos articles, no sols en els dedicats a *ver* i *veritat*). No cal dir que és *verdader* en Belv. i Lab.

Encara més ens fiarem del cançoner popular: «com a viuda *verdadera* / --- sia d'aquella manera / ---», *Romlo.*, 5.2 (reco. a Argentina per a MilàF); «las brancas jeuren-se / ara crec, linda, senyora - que portau Déu *verdadedé* / ---» reco. a Arles (4.10), i passim; amb el matis 'ajustat, afinadíssim': «--- regalada primaverat / --- / cantaran els aucelletes - cada hu de sa manera / cantarà 'l rossinyolet - que té la veu *verdadera*», 361.4 (versió reco. pel barceloní Buxó, igual en la versió A₂ reco. per Pau MilàF); n'hi ha tres versions més on no consta aquest vers, però la B porta després «li demano l'amor / aquella amor *verdadera*» (*vertader* només com a variant de C: «que fa una veu *verdadera*»).

Com és sabut la forma amb *-t-* ha predominat a les Illes. I a Mallorca ja el constatem des d'antic, no sols en Llull, sinó en el mall. Reixac: «he yo *verdadera* demostransa» (*Q.*, 10.38, trad. «veraie demonstrance»). A penes cal provar que allà és popular: «Vós teniu les mans tan blanques / com lo puríssim paper, / oh diamant *vertader*! / Oh coral de dos mil branquest!» (Moll, *Amoroses*, 5). «ELL: Bona nit, Sol *verdadedé*, / aube de sa matinada: / mereix essé coronada / de brodades de lloré», Bart. Crespi (*AHota enganada*, 10). No cal dir que AMAlcover pretenia imposar *vertader* per tot: anotem, però, d'ell la indicació útil (i raó contundent!): «és la forma corrent a Mallorca; *ver* i *vera* només s'usen com a atributius --- així és *ver*, aquesta